

LATİN ALFABESİNİN KABULÜ SONRASI DİYARBAKIR'DA AÇILAN MİLLET MEKTEPLERİ*

Derya ÇİNİ ŞİMŞEK**

ÖZ

Cumhuriyet'in ilan edilmesiyle, Türk toplumunun siyasi, sosyal, hukuki ve ekonomik yapısını değiştirecek inkılâp hareketleri içerisine girilmiş, bu inkılâp hareketleri içerisine dil ve kültür alanı da dâhil edilmiş ve bu kapsamda, 1 Kasım 1928 tarihinde 1353 sayılı "Yeni Türk Harflerinin Kabul ve Tatbiki Hakkında Kanun" ile Latin Alfabesine geçilmiştir. Latin Alfabesinin, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde kanunlaşmasının ardından yeni harflerin öğretilmesi konusunda resmi çalışmalar yoğunlaşmakla birlikte aynı zamanda kurumsallaşmıştır. Kurumsal çalışmaların önemli adımlarından biri söz geçmişi de Bakanlar Kurulu'nun 11 Kasım 1928 tarihinde kabul ettiği "Millet Mektepleri Teşkilatı Talimatnamesi" ile Millet Mekteplerinin kurulmuş olmasıdır. 52 maddeden oluşan Millet Mektepleri Teşkilatı Talimatnamesi 24 Kasım 1928 tarihinde Resmi Gazete'de yayınlanarak yürürlüğe girmiştir. Latin harflerinin halka öğretilmesi ve okuma yazma bilmeyenlerin okur-yazar olmaları için kurulan Millet Mektepleri, bütün ülkede olduğu gibi Diyarbakır'da da açılmıştır. Üç bölümden oluşan makalenin ilk bölümünde yeni Türk harflerinin kabulü ve sonrasında yaşanan gelişmeler ana hatlarıyla gözden geçirilmiştir. Makalenin ikinci bölümünde Millet Mekteplerinin kurulması ve teşkilatlanması için yapılan faaliyetler yer almaktadır. Üçüncü bölümde ise 1929-1935 yılları arasında Diyarbakır şehir merkezinde ve köylerde açılan Millet Mekteplerinde yapılan eğitim ile uygulamalarda elde edilen sonuçlar tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Cumhuriyet, Diyarbakır, Eğitim Politikası, Millet Mektebi, Türk Harf İnkılabı.

* "Latin Alfabesinin Kabulü Sonrası Diyarbakır'da Açılan Millet Mektepleri" başlıklı makale, 6-8 Şubat 2020 tarihinde Diyarbakır'da düzenlenen V. Atlas Uluslararası Sosyal Bilimler Kongresi'nde sözlü olarak sunulan, ancak hiçbir yerde yayımlanmamış metnin geliştirilmesiyle oluşturulmuştur.

** Doç. Dr., Başkent Üniversitesi, İletişim Fakültesi Radyo, Televizyon ve Sinema Bölümü, dsimsek@baskent.edu.tr, (ORCID: 0000-0002-0678-5801).

NATIONAL SCHOOLS FOUNDED IN DİYARBAKIR FOLLOWING THE ADOPTION OF THE LATIN SCRIPT

ABSTRACT

Following the proclamation of the Republic of Turkey, many reforms were initiated in Turkish politics, society, law, and economy. Reforms also targeted language and culture. On 1 November 1928, the Law no. 1353 on the Adoption and Implementation of the New Turkish Alphabet was adopted, transitioning Turkey to the Latin script. Following the adoption of the Latin script by the Grand National Assembly of Turkey, intense efforts were carried out to teach the public the new alphabet, with these activities becoming institutionalized simultaneously. One of the most important institutional actions was the establishment of the national schools by virtue of the Regulation on the Organization of National Schools adopted by the Council of Ministers on 11 November 1928. Consisting 52 articles, the Regulation on the Organization of National Schools entered into force following its publication in the Official Gazette. Aiming to teach the public the Latin script and render the illiterate citizens literate, national schools were founded in Diyarbakır as well as all over the country. The first of the three sections of this article outlines the adoption of the new Turkish alphabet and the developments thereafter. The second section focuses on the foundation and organization of the national schools. The third specifies the results garnered through the education provided and the activities carried out in the national schools founded in the city centre and villages of the province of Diyarbakır from 1929 to 1935.

Keywords: *Diyarbakır, Education Policy, National School, Republic, Turkish Alphabet Reform.*

Extended Abstract

National schools were operationalized all over the country to raise the literacy rate and education level in the society following the alphabet reform, with some being opened in Diyarbakır. This article aims to investigate the education provided and activities conducted in the national schools established in Diyarbakır city centre and villages between the years 1929 and 1935 after the operationalization of the national schools. The study primarily uses the Prime Ministry Republic Archive (BCA); Education System (*Maarif*) and National Schools Activities Statistics 1928-1935, the Diyarbakır newspaper that was published regularly in Diyarbakır from 1929 to 1935 and other publications, the findings from which are documented in an academic framework.

Following the National War of Independence, Turkey went into a rapid modernization process, with reforms being initiated in politics, society, law,

and economy. Education also featured as an important priority among the reforms. Aiming to modernize education became a priority for the founders of the republic, primarily Mustafa Kemal Atatürk. The main method they employed in doing this was enabling the society to quickly internalize this transformation process. Even as the War of Independence was being waged, an education congress took place in Ankara on 16 July 1921. Following the proclamation of the republic, work continued steadfastly, and important steps were taken in this regard. The first step taken was the adoption of the Law on Unification of Instruction on 3 March 1924 by the Grand National Assembly of Turkey. Later, Atatürk voiced his idea of switching to the Latin script in 1928. Accordingly, the Ministry of National Education submitted a proposal to the Prime Ministry on 20 May 1928 and it was decided that a "language council" should be set up tasked with the purpose of developing an alphabet suitable for the Turkish language. The council completed its preparatory work on the new alphabet in six weeks and Atatürk announced the efforts made in an event organized by the Republican People's Party at Seraglio Point (*Sarayburnu*) on 9 August 1928.

The Grand National Assembly of Turkey adopted the new 29-letter Turkish alphabet via the Law no. 1353 on 1 November 1928 and a project was developed to launch the national schools so that the people could learn the new script quickly in a few years' time. The Regulation on the Organization of National Schools was approved on 11 November 1928 and published in the Official Gazette on 24 November 1928. National schools, to which Atatürk attached a great deal of importance as the way to raising the literacy rate and education level in society, were founded all over the country, with some being started in Diyarbakır. The first steps towards the alphabet reform in Diyarbakır were taken as part of a planning that included the opening of the national schools in the city centre, districts, and villages. The national schools were opened with ceremonies and started to provide education. According to data collected, 139 A-level courses were started in Diyarbakır from 1928 to 1935, with 111 of them in the city and 28 in the villages. The total number of B-level courses established in this period is 31, only one of them being launched in a village.

An examination of the literacy rate in Diyarbakır following the activities carried out between 1928 and 1935 shows that the number of pupils attending A-level courses was 4,639 while there were 1,161 who attended the B-level courses. The combined number of pupils attending A- and B-level courses stood at 4,800. Literacy rate varies by gender: The number of men attending A-level courses was 4,016 while the number of women was 623. The number of men attending B-level courses was 888, the

number of women being 273. There was great interest in the first years of the courses in 1929; however, from 1932 onwards interest waned in Diyarbakır as it did throughout the country. Having just left behind the harsh conditions of the War of Independence and started rapid reforms thereafter, the new republic was affected by the negative conditions brought on by the 1929 economic crisis as did the whole world, which did not spare the schools. Despite all the hardship, the mobilization for the national schools launched in Diyarbakır for the adoption of the Latin script was a success. Also impacted by regional issues, the province of Diyarbakır engaged actively in the adoption of the new alphabet and the national schools, which is a direct extension of these efforts, as much as it could.

Giriş

Milli Mücadele döneminin ardından hızla modernleşme sürecine giren Türkiye’de Türk toplumunun siyasi, sosyal, hukuki, ekonomik yapısını değiştirecek inkılâp hareketleri içerisine girilmiş, eğitim konusu da inkılâplar içerisinde öncelikli yerini almıştır. Hedefi, çağdaş temeller üzerine kurulması olan eğitim, başta Mustafa Kemal Atatürk olmak üzere Cumhuriyetin kurucularının önceliklerden birisi olmuş ve bu anlayışla yaşanan değişim sürecinin topluma hızlı bir şekilde benimsetilmesi başlıca yöntem olmuştur. Mustafa Kemal Atatürk, bu temeller üzerinden Osmanlı Devleti’nden kalan sorunlara çözüm getirmek laik, modern ve milli bir toplum yaratmak çabalarına girmiş,¹ daha Milli Mücadele devam ederken, Millî Eğitim Bakanı Hamdullah Suphi’nin de desteğiyle 16 Temmuz 1921’de Ankara’da Maarif Kongresi’ni toplamıştır. 250’ye yakın öğretmenin katıldığı, 21 Temmuz’a kadar devam eden Kongreyi Hâkimiyet-i Milliye gazetesi;² “*Cephelerde felah ve istiklal ordusu Yunanla mücadele ederken, Ankara’da Muallimler ordusu cehalete karşı müdafaa programı hazırlıyor*” haberiyle vermiştir. Kongrede konuşan Mustafa Kemal Paşa ise;³ “*Yüzyılların yüklediği derin bir idare ihmalinin devlet varlığında açtığı yaraları gidermeyi sağlayacak çabaların en büyüğünü, eğitim yolunda harcamamız gerekmektedir*” sözleriyle eğitim konusunu tartışmaya açmıştır.⁴

Daha Milli Mücadele sırasında eğitim- öğretimde başlanan çalışmalar Cumhuriyetin ilanının ardından hızla devam etmiş ve bu konuda önemli adımlar atılmaya başlanmıştır. Bunlardan birisi Cumhurbaşkanı’nın 1 Mart 1924 tarihinde yapmış olduğu meclisin açılış konuşmasında dile getirdiği;⁵

¹ E. Jan Zürcher, **Modern Türkiye’nin Tarihi**, İletişim Yayınları, İstanbul, 1993, s. 252.

² **Hâkimiyeti Millîye**, 18 Temmuz 1921.

³ **Hâkimiyeti Millîye**, 21 Temmuz 1921.

⁴ Osman Ergin, **Maarif Tarihi**, C.5, Osman Bey Matbaası, İstanbul, 1997, s.1634.

⁵ **Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri**, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2006, s.590-596.

“Milletin arayış umumiyesinde tespit olunan terbiye ve tedrisatın tevhid-i umdesinin bila ifatei an tatbiki lüzumunu müşhade ediyoruz” sözlerinin ardından Tevhid-i Tedrisat Kanun teklifi meclis gündemine getirilmiş ve 3 Mart 1924 tarihinde Türkiye Büyük Millet Meclisi’nde kabul edilmiştir.⁶ Kabul edilen bu kanun ile eğitim-öğretimde birlik sağlanmasının yanı sıra sadece mektep-medrese ikiliğini ortadan kaldırmak için çalışılmamış, aynı zamanda yabancı okulları ve geri kalan diğer okulların denetim altına alma yönünden de yararlanılmıştır⁷. 1926’dan itibaren, kız ve erkek çocukların aynı programlarda eğitim görmeleri sağlanarak, eğitimde yapılan laikleşme atımları müfredat programlarına da yansımıştır.⁸

1. Harf İnkılabı

Tanzimat döneminden Cumhuriyet’in ilk yıllarına kadar geçen dönemde yazının din sorunu olmayıp, uygarlık sorunu olduğu çeşitli platformlarda ifade edilmiştir.⁹ 1923–1924 eğitim-öğretim yılında 11–12 milyon civarında olan Türkiye’nin nüfusunun %10’u ve kadınların ise sadece %3’ünden daha azı okuryazardır. Bu yıllarda ülkede toplam 5.062 öğretim kurumu¹⁰ ve toplam 12.437¹¹ öğretmen vardır. Cumhuriyetin ilk yıllarında; savaşlarda kaybedilmiş olan öğretmenlerin yanı sıra, mevcut eğitimcilerin büyük bir kısmı mesleki formasyonu yetersizdir ve öğretim programları çağdaş bir anlayıştan yoksundur. Okul binalarının durumu ve ders araç-gereçlerinin eksikliği ve eğitimle alakadar olacak merkez ve taşra örgütünün idari teşkilatlanmasındaki sorunlar Türk eğitim sisteminin mevcut durumunu yansıtmaktadır.¹² Osmanlı’nın son dönemlerinden itibaren tartışılan Lâtin esasına dayanan Türk alfabesinin kabul edilmesi konusu ve dilde sadeleşme tartışmaları, 1923’te İzmir İktisat Kongresi toplandığında yeniden gündeme

⁶ TBMMZC, D.2, C.7, TBMM Matbaası, (3.3.1924), s.25-27.

⁷ İlhan Tekeli, “Osmanlı İmparatorluğundan Günümüze Eğitim Kurumlarının Gelişimi”, **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi (CDTA)**, Cilt:3, İletişim Yayınları, İstanbul, 1985, s.660.

⁸ Ayten Sezer, **Atatürk Dönemi Milli Eğitim Politikası (1923–1938)**, H.Ü. Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara, 1985, s.43.

⁹ Niyazi Berkes, **Türkiye’de Çağdaşlaşma**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2005, s.548.

¹⁰ 5.062 öğretim kurumunun; 4.894’ü ilkokul, 72’si ortaokul, 23’ü lise, 20’i öğretmen okulu, 64’ü meslek okulu ve 9’u fakülte ve yüksekokuldur. Bkz. Bahattin Demirtaş, “Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerinde Eğitim ve Öğretim (1923-1938).” **Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, 11 (41), Ankara, 2008, s.65.

¹¹ 12.437 öğretmenin; 10.238’i ilkokullarda, 796’sı ortaokullarda, 513’ü liselerde, 325’i öğretmen okullarında, 258’i teknik okullarda, 307’si fakülte ve yüksekokullarda görev yapmaktadır. Bkz. Demirtaş, **a.g.e.**, s.65.

¹² Demirtaş, **a.g.e.**, s. 156-157.

gelmiştir. İzmirli Nazmi ile iki arkadaşı Latin harflerinin kabulü konusunda önerge vermesi şiddetli tepkilere yol açmıştır.¹³

20 Mayıs 1928 tarihinde Milli Eğitim Bakanlığı tarafından Başbakanlığa bir öneri sunulmuştur. Sunulan öneri, 23 Mayıs günü toplanan Bakanlar Kurulunda değiştirilmeden onaylanmış,¹⁴ Başbakanlığın talimatı doğrultusunda Türkçenin yapısına uygun bir alfabenin hazırlanması için “Dil Encümeni”¹⁵ oluşturulmuştur.¹⁶ Dokuz kişiden oluşan Dil Encümeni Kurulunun; üçü milletvekili, üçü Milli Eğitim Bakanlığı görevlisi, üçü de uzman olan şu isimlerden oluşmaktadır: Falih Rıfkı (Atay), Yakup Kadri (Karaosmanoğlu), Ruşen Eşref (Ünaydın), Ragıp Hulusi (Özdem), Ahmet Cevat (Emre), Fazıl Ahmet (Aykaç), İbrahim Osman (Karantay), Mehmet Emin (Erişirgil) ve Mehmet İhsan (Sungu). Çalışmaların yoğunlaşması üzerine şu beş üye Dil Encümenine katmıştır: Ahmet Rasim, İbrahim Necmi (Dilmen), Celal Sahir (Erozan), İsmail Hikmet (Ertaylan) Avni (Başman). Böylece üye sayısı on dört olmuştur. Dil Encümeni¹⁷ ilk toplantısını 26 Haziran 1928 tarihinde Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk’ün başkanlığında Dolmabahçe Sarayı’nda yapmış alfabe değişiminin doğru olup olmadığı tartışmasına son verip yeni alfabe harflerini seçmekle işe başlamış¹⁸ ve Ağustos başında 41 sayfalık raporunu Atatürk’e sunmuştur.¹⁹ Bu görüşmelere Halit Ziya (Uşaklıgil), Ali Canip (Yöntem), Velet Çelebi (İzbudak) gibi yazı devrimine karşı olan kişiler de çağırılmıştır.²⁰ Görüşmeler sonunda 24 harften oluşan Latin alfabesini olduğu gibi kabul edilmemiştir. Latin alfabesinde bulunan fakat Türkçenin özelliğine uygun olmayan ve “Q, X ve W” harfleri alınmamış, Latin alfabesinde olmayan “Ç, Ğ, J, Ş” gibi sessizlerle, “I, Ö, Ü” gibi sesli harfleri yeni alfabeyle eklemiştir. Böylece yeni Türk alfabesi, 8’i sesli, 21’i sessiz olmak üzere 29 harften oluşturulmuştur. Dil Encümeni üyeleri, Latin alfabesinde Türk dilinin bütün seslerinin bulunmadığını, bu sesleri ifade etmek için ya çift harflerin kabulü veya bazı harflere işaretler eklenmesi gibi tartışmalı durumlarda Atatürk’e danışmıştır.²¹

¹³ Mahmut Goloğlu, **Devrimler ve Tepkiler**, Başnur Matbaa, Ankara, 1972, s.250.

¹⁴ Bilal Şimşir, **Türk Yazı Devrimi**, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2008, s. 88.

¹⁵ **Hâkimiyet-i Millîye**; 27 Haziran 1928.

¹⁶ Goloğlu, **a.g.e.**, s.250.

¹⁷ Şimşir, **a.g.e.**, s. 88.

¹⁸ Falih Rıfkı Atay, **Çankaya**, Bateş Yayınları, İstanbul, 1984, s.439.

¹⁹ Mehmet Şakir Ülkütaşır, **Atatürk ve Harf Devrimi**, Ankara Üniversitesi Yayınları, Ankara, 1971, s.60-63; Şimşir, **a.g.e.**, s.92-95.

²⁰ Şimşir, **a.g.e.**, s.92-95.

²¹ Zeynep Korkmaz, **Atatürk ve Türk Dili; Belgeler**, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 1992, s.159.

Yeni alfabe, 9 Ağustos 1928 tarihinde Cumhuriyet Halk Partisi'nin Sarayburnu'nda tertip ettiği gecede Atatürk tarafından,²²

“Arkadaşlar, bizim ahenktar, zengin lisansımız yeni Türk harfleriyle kendini gösterecektir. Asırlardan beri kafalarımızı demir çerçeve içinde bulundurarak, anlaşılmayan ve anlayamadığımız işaretlerden kendimizi kurtarmak, bunu anlamak mecburiyetindedir. Anladığının asarına yakın zamanda bütün kâinat şahit olacaktır. Buna kat'iyetle eminim.”

sözleriyle kamuoyuna açıklanmıştır.

Alfabe ile ilgili bütün hazırlıklar tamamlandıktan sonra Atatürk, 1 Kasım 1928 de III. Dönem TBMM'nin ikinci çalışma yılını açış konuşmasında,²³

“Her şeyden önce büyük Türk Milletine, onun bütün emeklerini verimsiz duruma sokan zor yolun dışında kolay bir okuma yazma anahtarı vermek gereklidir... Büyük Türk Milleti, bilgisizlikten az emekle kısa yoldan ancak kendi güzel ve asil diline kolay uyan bir araçla kurtulabilir. Bu okuma yazma anahtarı ancak Lâtin esasından alınan Türk alfabesidir... Basit bir deney Latin aslına göre hazırlanmış Türk harflerinin, Türk diline ne kadar uygun olduğunu, şehirde ve köyde yaşlı ilerlemiş Türk vatandaşlarının ne kadar kolay okuyup yazdıklarını güneş gibi ortaya çıkarmıştır. Büyük Millet Meclisinin kararıyla Türk harflerinin kesinlik kazanması ve kanunlaşması, ülkemizin yükselme çabalarında başlı başına bir geçit olacaktır... Türk harflerinin onaylanması ile hepimize, bu ülkenin vatanını seven bütün yetişkin evlatlarına önemli bir görev düşüyor; bu görev milletimizin hep birden okuyup yazmasını sağlamak için gösterdiği güçlü istek ve aşka katkılarımızla yardımcı olmaktır. Hepimiz, özel ve resmi hayatımızda karşılaştığımız okuyup yazma bilmeyen erkek kadın her vatandaşımıza öğretmek için istek göstermeliyiz.”

sözleri ile Latin harflerinin kabul edilmesiyle elde edilecek sonuçları özetlemiş ve yasallık kazandırılmasını istemiştir.

Cumhurbaşkanının konuşmasının ardından, Erzincan Milletvekili Saffet Bey, Tekirdağ Milletvekili Cemil Bey ve Afyon Milletvekili Ali Bey'in imzasıyla yeni Türk harflerinin kabulü ile ilgili TBMM'ye bir önerge verilmiş, hazırlanan kanun teklifi aynı gün genel kurula gelmiştir. TBMM'ye yeni Türk Alfabeti ile ilgili 11 maddeden oluşan “Türk Harflerinin Kabul ve Tatbiki Hakkında Kanun”²⁴ tasarısı 1 Kasım 1928'de mecliste oy birliği ile kabul

²² Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, s.732.

²³ TBMMZC, D. 3, C. 5, TBMM Matbaası, s. 4-5, (1.11.1928).

²⁴ Genel kurula gelen yeni Türk harflerinin kabulü ile ilgili kanun teklifi şöyledir:

edilmiş,²⁵ 3 Kasım tarihinde de Resmî Gazete’de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir.²⁶ Ardından kamu kurumları kendi bünyesindeki devlet memurlarına ve öğretmenlere okuma yazma öğretmek için kurslar açmıştır.²⁷ Türk harflerinin kabul ve tatbiki hakkındaki yasanın kabulünden hemen sonra Sivas Milletvekili Rahmi (Büyükhocazade) tarafından verilen önerge ve sonucunda, TBMM tarafından Mustafa Kemal Atatürk’e altın levha üzerine ve yukarısında “*Türk Alfabeti’nin mübdii Reisicumhur Gazi Mustafa Kemal Hazretleri’ne*” yazılı bir alfabe verilmesi kabul edilmiştir.²⁸ 1 Kasım’dan itibaren yeni harflerle yazışmalar yapılacağından Maarif Vekâleti, başlatmış olduğu okuma yazma

Madde 1- Şimdiye kadar Türkçeyi yazmak için kullanılan Arap harfleri yerine Latin esasından alınan ve merbut cetvelde şekilleri gösterilen harfler (Türk Harfleri) unvan ve hukuku ile kabul edilmiştir.

Madde 2- Bu kanunun neşri tarihinden itibaren devletin bütün daire ve müesseselerinde ve bilcümle şirket, cemiyet ve hususî müesseselerde Türk harfleriyle yazılmış olan yazıların kabulü ve muameleye konulması mecburidir.

Madde 3- Devlet dairelerinin her birinde Türk harflerinin devlet muamelâtına tatbiki tarihi 1929 Kânunusanisinin (Ocak) birinci gününü geçemez. Şu kadar ki, evrak-ı tahkikiye ve fezlekelerinin ve ilâmların ve matbu muamelât cetvel ve defterlerinin 1929 Haziran iptidasına kadar eski usulde yazılması caizdir. Verilecek tapu kayıtları ve senetleri ve nüfus evlenme cüzdanları ve kayıtları ve askerî hüviyet ve cüzdanları 1929 Haziran iptidasından itibaren Türk harfleriyle yazılacaktır.

Madde 4- Halk tarafından vaki müracaatlardan eski Arap harfleriyle yazılı olanların kabulü 1929 Haziran’ının birinci gününe kadar caizdir. 1928 senesi Kânunuevvelinin (Aralık) iptidasından (ilk gününden) itibaren Türkçe hususî veya resmî levha, tabelâ, ilân ve sinema yazıları ile keza Türkçe hususî, resmî bilcümle mevkut, gayr-ı mevkut gazete, risale ve mecmuaların Türk harfleriyle basılması ve yazılması mecburidir.

Madde 5- 1929 Kânunusani iptidasından itibaren Türkçe basılacak kitapların Türk harfleriyle basılması mecburidir.

Madde 6- Resmî ve hususî bütün zabıtlarda 1930 Haziranı iptidasına kadar eski Arap harflerinin stenografi makamında istimali caizdir. Devletin bütün daire ve müesseselerinde kullanılan kitap, kanun, talimatname, defter, cetvel, kayıt ve sicil gibi matbuaların 1930 Haziranı iptidasına kadar kullanılması caizdir.

Madde 7- Para ve hisse senetleri ve bonolar ve esham ve tahvilât ve pul ve sair kıymetli evrak ile hukukî mahiyeti haiz bilcümle eski vesikalar değiştirilmedikleri müddetçe muteberdirler.

Madde 8- Bilumum bankalar, imtiyazlı ve imtiyazsız şirketler, cemiyetler ve müesseselerin bütün Türkçe muamelâtına Türk harflerinin tatbiki 1929 Kânunusanisinin birinci gününü geçemez. Şu kadar ki, halk tarafından mezkûr müesseselere 1929 Haziranı iptidasına kadar eski Arap harfleri ile müracaat vaki olduğu takdirde kabul olunur. Bu müesseselerin ellerinde mevcut eski Arap harfleri ile basılmış defter, cetvel, katalog, nizamname ve talimatname gibi matbuaların 1930 Haziranı iptidasına kadar kullanılması caizdir.

Madde 9- Bütün mekteplerin Türkçe yapılan tedrisatında Türk harfleri kullanılır. Eski harflerle matbu kitaplarla tedrisat icrası memnudur.

Madde 10- Bu kanun neşri tarihinden itibaren muteberdir.

Madde 11- Bu kanunun ahkâmını icraya İcra Vekilleri Heyeti memurdur”.

Bkz. **TBMMZC**, D. 3, C. 5, TBMM Matbaası, s.1-2 (1 Kasım1928).

²⁵ İsmet Giritli, “Harf İnkılâbı ve Atatürk”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, Sayı 13, Cilt V, Kasım, Ankara, 1988, s.32.

²⁶ **Resmî Gazete**, 3 Kasım 1928, No:1030.

²⁷ Giritli, **a.g.m.**, s.35.

²⁸ **TBMMZC**, D. 3, C. 5, TBMM Matbaası, s.11, (1.11. 1928).

seferberliğini gönderdiği yazılarla tüm vekâletlere ve devlet kurumlarına bildirmiştir. Diyanet İşleri Başkanlığı bünyesinde bulunan bütün din görevlilerinin, camilerin imam ve hatiplerinin açılan özel ve resmi kurslara devam etmelerini resmi yazılarla iletmişlerdir²⁹. Halkın yeni harfleri öğrenmesi için yeni Türk harfleriyle ilk “*Türkçe Gazete*” yayımlanmaya başlamıştır³⁰.

Yeni harfleri tanıtmak için Amasya, Sivas ve Kayseri’yi de içine alan yurt gezisine çıkan Cumhurbaşkanının haberlerini başta *Hâkimiyet-i Milliye*³¹ olmak üzere diğer gazetelerde Latin harfleri ile vermeye başlamıştır. Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk, Başbakanlığa gönderdiği yazıda gezi sırasında Türk halkının yeni harflere olan ilgisini,³² “*Yeni harflerin tatbikatını memleketin pek çok yerinde gördüm. Şehirlerde, köylerde, her yerde halk yeni harflerle okuyup, yazmaya geçmiştir. Halk yeni yazının kolaylığından memnundur*” şeklinde aktarmaktadır. Yeni kanun gereği 1 Aralık 1928’den itibaren bütün gazeteler, dergiler ve kitaplar yeni yazıyla basılmaya başlanmıştır³³. Halkın yeni harfleri kolay öğrenmesi için; mısraları yeni alfabenin harf sırası ile metne alınarak düzenlenmiş ve (Cumhurbaşkanlığı Orkestrası Şefi) Osman Zeki (Üngör) tarafından bestelenmiş “Harfler Marşı” hazırlanmıştır.³⁴

2. Millet Mekteplerinin Açılması

Atatürk, 1 Kasım 1928’de TBMM’de yapmış olduğu konuşmasında;³⁵ “*Hepimiz, özel ve resmi hayatımızda karşılaştığımız okuyup yazma bilmeyen erkek kadın her vatandaşımıza öğretmek için istek göstermeliyiz. Ulusumuzun yüzyıllar boyunca gerçekleştirilemeyen bu ihtiyacını birkaç yıl içinde tam anlamı ile sağlamak, yakın gelecekte gözlerimizi kamaştıran bir başarı güneşi olacaktır*” sözleriyle yeni harflerin Türk milletine hızlıca öğretmek gerekliliğini vurgulamıştır. Yalnız yeni harflerin öğretilmesi için daha önce faaliyette bulunan teşkilâtlar yetersiz kalmış bu yüzden hükûmet Millet Mekteplerinin açılması için hazırlıklar yapmıştır. Mekteplerin açılma müjdesi Başbakan İsmet İnönü tarafından 8 Kasım 1928 tarihinde Türkiye Büyük Millet Meclisi’nde şu sözlerle açıklanmıştır:³⁶

²⁹ BCA. 51-0-0-0/2.14.18. (18.9.1928).

³⁰ Derya Çini Şimşek, Latin Harfleri İle Yayımlanan İlk Gazete; ‘Türkçe Gazete’, Sosyal, Beşeri ve İdari Bilimler ’de Akademik Araştırmalar I, **Gece Kitaplığı**, Ankara, 2018, s.455-475.

³¹ *Hâkimiyet-i Milliye*, 21 Eylül 1928, s.2.

³² *Atatürk’ün Tamim Telgraf ve Beyannameleri*, C.IV, Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Atatürk Araştırma Merkezi Yayını, Ankara, 1991, s.590-591.

³³ BCA. 03-18- 1-2/1.11.28(1).

³⁴ Giritli, **a.g.m.**, s. 32.

³⁵ **TBMMZC**, D. 3, C. 5, TBMM Matbaası, s. 4-5, (1.11.1928).

³⁶ **TBMMZC**, D. 3, C. 5, TBMM Matbaası, Sayfa 26, (8.11.1928).

“Türk harflerinin bütün vatandaşlara kapılarının önünde ve işlerinin başında öğretilmesi için daha bu sene içinde millet mektepleri teşkilatı yapacağız. Bu teşkilat şehir ve köy, bütün yurdu kaplayacak, vatandaşların işlerinin maişetlerinin en müsait devirlerinde ve yanlarında ya iki aylık ya dört aylık kurslar açılacak, şehirde ve köyde mektepler, muayyen içtima mahallerine gelmeye vakitleri müsait olmayan vatandaşlar için seyyar muallim teşkilatı yapılacak.”

Latin harflerinin halka öğretilmesi ve okuma yazma bilmeyenlerin okur-yazar olmaları için açılması hedeflenen Millet Mektepleri Teşkilatı Talimatnamesi 11 Kasım 1928 tarihinde onaylanmış ve 24 Kasım 1928 tarihinde de Resmi Gazete’de yayınlanmıştır.³⁷ Talimatnamede mekteplerin kuruluş amacı;³⁸

“Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından Türk dilinin ferdî ve umûmî, hususî ve resmî bilcümle muharrerâta Türk harfleriyle tesbiti kanunen kabul edilmiş olmasından bu kanuna müsteniden tatbikâta vuzûh ve veche irâesi için yeni Türk harflerinin kısa zamanda ve kolay surette her ferde okuyup yazabilmek imkânını bahşeden mahiyetinden Türk milletini azamî surette istifade ettirmek ve büyük halk kitlelerini sür’atle okur yazar bir hâle getirmek maksadiyle Millet Mektebi Teşkilâtı yapılmıştır”

şeklinde belirtilmiştir.

1928 tarihinde hazırlanan talimatnamenin ilerleyen zamanlarda yeterli olmadığı düşünülerek yeni bir talimatname Vekiller Heyetince kabul edilmiş, 22 Eylül 1929 tarihinde Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk’ün imzaladığı kararname ile yürürlüğe girmiş³⁹ ve ilgili tüm makamlara 28.10.1929 tarihinde gönderilmiştir.⁴⁰ Millet Mektepleri talimatnamesi hazırlanırken Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk’e ‘Millet Mektepleri Başöğretmenliği’ teklif edilmiş, Cumhurbaşkanı kendisine yapılan teklifi 24 Kasım 1928 tarihinde kabul etmiştir.⁴¹ Atatürk’ün Millet Mektepleri Başöğretmenliğini kabul ettiği 24 Kasım 1928 tarihi, 1981 tarihinden itibaren “Öğretmenler Günü” olarak kutlanmaktadır.⁴²

³⁷ (Ek-1)

³⁸ Resmi Gazete, 24.10.1928. No: 1048. (Millet Mektepleri Teşkilatı Talimatnamesi)

³⁹ Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk’ün imzaladığı kararnamede; “Millet mektepleri talimatnamesinin bir senelik tecrübeye göre tadil edilen yeni şekline ait olmak üzere hazırlanan merbut talimatnamenin tatbiki Maarif Vekâletinin 334 numaralı tezkeresiyle yapılan teklifi üzerine İcra Vekilleri Heyetinin 22/9/1929 tarihli içtimanda kabul olunmuştur” denilmektedir. Bkz. BCA, 30-18-1-2/5.48.16 (22.9.1929).

⁴⁰ BCA, 490-1-0-0/1.3.12 (28.10.1929).

⁴¹ Millet Mektepleri Talimatnamesi, Maarif Vekilliği, Maarif Matbaası, İstanbul, 1940, s.5,6.

⁴² Millî Eğitim Bakanlığı, Mustafa Kemal Atatürk’ün 24 Kasım 1928’de Başöğretmen unvanını kabul ettiği tarihi “Öğretmenler Günü” olarak ilan etmiştir. Böylece Öğretmenler

2.1. Millet Mekteplerinin Örgütlenmesi

Millet Mekteplerinin örgütlenmesi kapsamında her il, ilçe, nahiye ve köylerde heyetler oluşturulmuş, bu heyetler bu mekteplerin tüm işlerinde sorumlu tutulmuşlardır⁴³. Millet Mektepleri; umumî teşkilâtı sabit ve seyyar olmak üzere (A) ve (B) dersanelerinden, halk okuma odalarıyla köy yatılı dersanelerinden⁴⁴ oluşmaktadır.⁴⁵ Bunların dışında belediye, demiryolu işletmeleri, tekel müdürlükleri gibi devlet kuruluşları ile fabrika, çiftlik gibi özel kuruluşların açmakla yükümlü oldukları özel millet mektepleri de bulunmaktaydı. Açılan sabit ve seyyar mekteplerinin A dersanelerinde okuma yazma öğretilirken B dersanelerinde vatandaşlara günlük yaşamda işlerine yarayacak kıraat ve tahrir, hesap ve ölçüler, sağlık bilgisi ve yurt bilgisi dersleri verilmiştir.⁴⁶ Sabit, gezici ve özel mektepler olarak üçe ayrılan ve her birinin A ve B derslikleri bulunacak okullarda eğitim süresi 1928 tarihli yönetmelik hükmüne A derslikleri için 4, B derslikleri için ise 2 ay olarak belirlendi.⁴⁷ 1929 tarihinde yapılan yeni yönetmelikte her iki derslik için eğitim süresi 4'er ay olarak kabul edilmiştir.⁴⁸ Mekteplere hem alfabe, hem de okuma kitapları talimatnamede belirttiği gibi Maarif Vekâlet'inden ücretsiz olarak verilmiştir.⁴⁹

Günü, ilk kez 24 Kasım 1981'de (Atatürk'ün doğumunun 100. yılında) kutlanmıştır. Bkz. Yasemin Işık, "Mustafa Kemal Atatürk'ün Eğitimci Kişiliği ve "Başöğretmen" Unvanı", **Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi**, C. 7, s.1, 2020, s.193.

⁴³ Ufuk Ataş, **Millet Mektepleri (1928-1935)**, Anadolu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Eskişehir, 2003, s.71.

⁴⁴ **BCA**, 490-01-1-3-12 (25.12.1928).

⁴⁵ Sabit Millet Mektepleri: Genellikle okul olan yerlerde açılan eğitim kurumları olup, 1929 yılından itibaren buralarda açılan (A) ve (B) dersliklerinde öğrenim süresi dört ay olarak belirlenmiştir.

2. Seyyar Millet Mektepleri: Okulu olmayan köylerde yalnızca bir dönem için açılan ve 1928 yönetmeliğine göre öğretim süreleri en az bir buçuk ay olup, dersleri, Sabit Millet Mekteplerinde olduğu gibi yapılmaktaydı.

3. Özel Millet Mektepleri: Bu kurslar, Devlet Kuruluşları, Belediyeler, Tekel Müdürlükleri, Bankalar, Demiryolu ve Liman İdareleri, Hapishaneler vs. kurumlarda yapılmıştır. Bu kurslarda eğitim Sabit Millet Mekteplerinde olduğu gibidir.

4. Köy Yatı Dersaneleri: Okulu olmayan köylerde yaşayan 12-18 yaşları arasındaki köy çocuklarını okutmak ve aydın birer insan olarak yetiştirmek amacıyla, il ve ilçe merkezlerinde açılması planlanmıştır.

5. Halk Okuma Odaları: 1930 yılında açılmasına başlanan bu odaların amacı; okuma-yazmayı öğrenmiş olan vatandaşlara okuma-yazmayı sevdirmek, yetişkinlerin ilgilendikleri konularda bilgi sahibi yapılması idi. Bkz. **Resmi Gazete**, 24.10.1928, No:1048. (Millet Mektebi Teşkilatı Talimatnamesi).

⁴⁶ Fahri Kılıç, **Yeni Türk Alfabesinin Yaygın Eğitim Yoluyla Öğretilmesi**, Ankara Üniversitesi, Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi, Sayı, 61, 2017, s.211; Millet Mektepleri Talimatnamesi, **a.g.e.**, s.1-5; Ataş, **a.g.t.**, s.131.

⁴⁷ **Millet Mektepleri Talimatnamesi**, 1928, md. 2

⁴⁸ **A.g.t.**, 1929, md. 4-5.

⁴⁹ **Resmi Gazete**, 24.10.1928. No: 1048. (Millet Mektepleri Teşkilatı Talimatnamesi), madde: 15.

Talimatnamede Millet Mekteplerinin açılışında yapılması gerekenler ise şöyle belirtilmiştir: “*Köy, şehir ve kasabalar bayraklarla donatılarak, mekteplerde orkestralarla konserler düzenlenecek, halkı büyük meydanlarda, toplanmaya müsait mahallerde toplayarak nutuklar söylemek suretiyle tören günü kutlanacak. Muallimler, tedarik edilebildiği takdirde gramofonla Reis-i Cumhuriyet hazretlerinin yeni harfler hakkındaki hitabelerini içeren plağı çalacak.*” Talimatnamede geçen Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk’ün yeni harfler hakkında yapmış olduğu ve kaydedilmiş olan bu plak hemen hemen her okula sağlanmış ve okullarda açılış töreninde yayınlanmıştır. Bunun dışında “Gazi Hitabesi Plağı”⁵⁰ satışa çıkarılmış ve plaktan elde edilecek gelir ile Millet Mekteplerinin bütçesi desteklenmiştir.⁵¹ Millet Mekteplerine yerel yönetim bütçesinden ödenek ayrılmış, illerde yönetim kurullarının yöre halkından topladığı bağışlar, ziraat, ticaret odaları, CHP, Türk Ocağı, bazı kuruluşlardan alınan yardımlar, belediyelerinden yapılan katkılar, devam etmeyenlerden alınan para cezaları ile elde edilecek gelirler yer almıştır.⁵² Millet Mektepleri açıldıktan sonra halkın yoğun ilgisi ile karşılaşmış bu yüzden yeni dersaneler açılması ihtiyacı doğmuş, bütçesi de devlet tarafından desteklenmiştir.⁵³ Atatürk’ün toplumdaki okur-yazar oranını arttırmak ve eğitim seviyesini yükseltmek⁵⁴ için büyük önem verdiği ve tüm yurttaki faaliyetlere geçen Millet Mekteplerinden birisi de Diyarbakır’da açılmıştır.

3. Diyarbakır’da Açılan Millet Mektepleri ve Faaliyetleri

Geçmiş 10 bin yıl öncesine dayanan ve tarihte Amida, Amid, Diyar-ı Bekr, Diyarbekir adları⁵⁵ ile anılan Diyarbakır’da⁵⁶ eğitim, tarih boyunca hep ön

⁵⁰ Gazi Hitabesi Plağı: Atatürk’ün Türk harfleri konusundaki söylevini içeren plağı Millet Mekteplerinde derse başlanmadan önce yapılan törende mektep öğretmenin okuma, yazma ve Türk harfleri konularını içeren konuşmasının arkasından gramofon varsa çalıyordu. **Hâkimiyet-i Milliye**, 23 Şubat 1930; Şimşir, **a.g.e.**, s.239

⁵¹ Mustafa Albayrak, Millet Mekteplerinin Yapısı ve Çalışmaları (1928 – 1935), **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, Cilt: X / Temmuz, Sayı: 29, 1994, s.477.

⁵² Saime Yüceer, Türkiye’nin Aydınlanma Sürecinde Bir Kültür Devrimi Millet Mektepleri, **Atatürkçü Bakış**, C. I, Sayı: I, 2002, s.22-27; Şimşir, **a.g.e.**, s.182-183.

⁵³ Millet mektepleri bütçesi için Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk tarafından bir kararname imzalanıp onaylanmıştır. Karamnamede; “Millet mektepleri için idarei hususiyelerin Maarif kısmı tasarrufatından başka kanunen muayyen iş ve cihetlere hasrî tahsis edilmiş olan kısımlar varidatından da sarfiyat icrası, Maarif Vekaleti’nin iş’arına atfen Dahiliye Vekaleti’nin 20.12.1928 tarih ve 12204950 numaralı teskeresiyle yapılan teklifi üzerine İcra Vekilleri Heyeti’nin 26/12/1928 tarihli içtimanda tasvip ve kabul olmuştur.” denilerek ilgili tüm makamlara gönderilmiştir. Bkz. **BCA**, 30. 18. 1.2/1.11.11 (26.12.1928).

⁵⁴ Ercan Çağlayan, Cumhuriyet Döneminde Diyarbakır’da Eğitim (1923-1950), **Tarih Okulu Dergisi (TOD)** Journal of History School (JOHS), Yıl 7, Sayı XIX, Eylül 2014, s.628-630.

⁵⁵ Ayşe Demirtaş, **İslam Fethine Kadar Diyarbakır**, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Elazığ, 2007, s.1-3.

⁵⁶ (Diyarbakır) beldesi adının (Diyarbakır) olarak değiştirilmesi hakkında Belediye Meclisi ile Vilâyet idare Heyetini n kararları ve Şûrayı Devlet Reisliğinin 2.12.1937 tarih ve 19430

planda tutulmuştur. Örneğin, Selçuklular döneminde medreselerde verilen eğitim-öğretim faaliyetleri Osmanlı Devleti döneminde de sürdürülmüştür. Tanzimat dönemine gelindiğinde eğitim sisteminde başlayan değişim, diğer illerde olduğu gibi, Diyarbakır'da da etkili olmuştur.⁵⁷ Cumhuriyet'in ilanının ardından, şehirde bulunan okullar ile eğitim öğretim sürdürülmüştür.⁵⁸ Latin harflerine geçilmesi tüm yurttaki olduğu gibi Diyarbakır'da da büyük bir ilgiyle karşılanmış, haber 8 Ekim 1928 tarihli *Diyarbakır Gazetesi*'nin birinci sayfasında;⁵⁹ “*Türkiye’de Harf İnkılabı*” manşetiyle çıkmıştır.⁶⁰

Latin harflerine geçilmesi ile birlikte belirlenen hedef; tüm yurttaki olduğu gibi Diyarbakır'da okur-yazar nüfusu arttırmak ve buna bağlı olarak bölgede Türkçeyi yaygınlaştırmak olmuştur. Diyarbakır'da kırsal nüfusun yoğun olması ve halkın büyük bir bölümünün Türkçe bilmemesi, yönetim kadrosunun tüm Doğu ve Güneydoğu gibi Diyarbakır'a da daha fazla mesai harcamasını gerektirmiştir.⁶¹

1927 tarihinde yapılan sayıma göre Diyarbakır'ın nüfusu 194.316⁶² iken, okur-yazar durumu şu şekildedir:⁶³

sayılı tezkeresiyle gönderilen Mülkiye Dairesiyle Umumi Heyetin "mazbataları icra Vekilleri Heyetininin 10/12/1937 tarihli toplantısında okunarak 1580 sayılı kanunun 9 uncu maddesine göre bu belde adının (Diyarbakır) olarak değiştirilmesi onaylanmıştır. Bkz. **BCA**, 30-18-1-2/80.99.17, (10.12.1937); **Resmi Gazete**, 18.12.1937, No: 7789.

⁵⁷ Hatip Yıldız, (2007), **Diyarbakır Vilayetinde Eğitim, (1870-1920)**, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Ortaöğretim Sosyal Alanlar Eğitimi Anabilim Dalı, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Erzurum, s. 310-311.

⁵⁸ Bu okullar, Gazi, Cumhuriyet, İsmet Paşa, Ziya Gökalp, Süleyman Nazif, İnönü ve Yenişehir İlkokulu isimlerini taşımaktaydı. Bu yedi ilkokul dışında şehir merkezinde Diyarbakır Merkez Cumhuriyet Ana Mektebi adında bir anaokulu bulunmaktaydı. 1926-1927 Maarif istatistiklerine göre Diyarbakır merkez ve bağlı köylerde iki erkek, iki kız ve altı muhtelit (karma) olmak üzere on ilkokul bulunmaktaydı. 1932-1933 verilerine göre Diyarbakır'da resmi, özel, yabancı ve azınlık okulları şehir merkezinde dokuz ve köylerde on iki olmak üzere toplam yirmi bir ilkokul mevcuttu. 1927 yılı verilerine göre Diyarbakır vilayetinde biri Ana Mektebi, biri de Kadim Süryani Cemaati Mektebi olmak üzere yirmi yedi okul mevcuttu. Bu okullarda 1.305 erkek ve 470 kız öğrenci olmak üzere toplam 1.848 öğrenci okula devam etmekteydi. Bu okullarda seksen üç öğretmen görev yapmaktaydı.³³ 1950 yılına gelindiğinde ise Diyarbakır vilayetinde toplam 117 ilkokul mevcuttu. 1950 yılına gelindiğinde Diyarbakır vilayetinde ekserini köylerde olmak üzere toplam 126 okul mevcuttu. Bu okullardan biri lise, biri Köy Enstitüsü, biri Kız Enstitüsü, biri Erkek Sanat Enstitüsü, biri Erkek Öğretmen Okulu, dördü ortaokul ve geriye kalan 117'si de ilkokul statüsündeydi. Bkz. Çağlayan, **a.g.m.**, s.629-642.

⁵⁹ **Diyarbakır Gazetesi**, “Türkiye’de Harf İnkılabı”, 8 Ekim 1928.

⁶⁰ **(Ek-2)**

⁶¹ Çağlayan, **a.g.m.**, s.629-642.

⁶² **Umumi Nüfus Tahriri 28 Teşrinievvel 1927**, (1929), Türkiye Cumhuriyeti Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü, Hüsnütabiyat Matbaası, Ankara, s.VI

⁶³ Veysi Fida, (2016), **Cumhuriyet Dönemi’nde Diyarbakır’da Eğitim (1923-1950)**, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Elazığ,

Okuma Yazma Bilen				Okuma Yazma Bilmeyen		
İl ve İlçe	Erkek	Kadın	Toplam	Erkek	Kadın	Toplam
Diyarbakır	4046	936	4982	45758	46463	92221
Çermik	343	15	358	7597	9173	16770
Ergani-Maden	230	3	233	8734	9773	18507
Kulp	142		142	5144	5946	11090
Lice	464	14	478	10903	10177	21080
Silvan	418	15	433	12521	13380	25901

Tabloda görüldüğü üzere 1927 tarihinde Diyarbakır'da okuryazar oranının çok düşük olması bir yıl sonra Latin harflerinin kabulüyle birlikte daha da önem kazanmış ve Diyarbakır'da Cumhuriyetin eğitim politikasına uygun yeni eğitim kurumları ve Millet mektepleri açılmıştır.⁶⁴

Latin harflerinin halka öğretilmesi ve okuma yazma bilmeyenlerin okuryazar olmaları için tüm yurttaki olduğu gibi 1 Ocak 1929 tarihinde Diyarbakır'da açılmış olan Millet Mekteplerine⁶⁵ hem alfabe hem de okuma kitapları Millet Mektepleri talimatnamesinde belirtildiği gibi Maarif Vekâlet'inden gönderilmiştir. Vekâlet tarafından ayrıca, dönem sonlarında eğitim alıp en iyi derece ile mezun olan erkek ve kadın öğrencilere birer kitap hediye edilmiş⁶⁶; şehirde, açılacak olan Mekteplerle ilgili haberler *Diyarbakır Gazetesi*'nde ayrıntılı şekilde yer almıştır. 1929-1935 yılları arasında Diyarbakır'da düzenli şekilde çıkan *Diyarbakır Gazetesi* çok yoğun olmamakla birlikte hem Diyarbakır'da hem de Türkiye'de açılmış olan Millet Mektepleri haberlerini sayfalarında yer vermeye özen göstermiştir. Ankara'da bulunan kütüphanelerin süreli yayınları taranmış, sadece Milli Kütüphanede bulunan gazetenin ulaşabildiğim nadir sayılarından, 25 Eylül 1930 tarihli haberde "*Millet Mektepleri Vatanın Her Tarafında Açılacak*" başlığı ile yayınlanmış, haberde millet mektepleri ile ilgili şu bilgilere yer verilmiştir:⁶⁷

"Yeni Türk harfleri inkılabından sonra Türkiye'de okur-yazar adedinin yüzde yetmiş ve seksen dereceye kadar yükseldiğini memnuniyetle görüyoruz. Medeni hayatın bütün feyzli gaye ve sistemleri dahilinde yükselmemizi hür ve tam manasıyla medeni bir millet olarak yaşamamızı temin eden Büyük Gazi'nin mukaddes inkılabı arasında bu harf inkılabımızda hiç şüphe yok ki çok büyük

s.21; Tahir Öğüt-Çiğdem Çadırcı, (2013), "Cumhuriyet Dönemine Geçiş Sürecinde Diyarbakır'da İktisadi- Mali ve Sosyal Yapı", *Akademik Bakış*, C. 7, Sayı 13, s.5.

⁶⁴ Çağlayan, *a.g.m.*, s.s.629-642.

⁶⁵ *BCA*. 490-1-0-0/1 2 13 (25.12.1928)

⁶⁶ Mustafa Şahin, "Bir Halk Eğitim Çalışması Örneği Olarak Millet Mektepleri", *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmalar Dergisi*, C.1, S.2, 1992, s. 221.

⁶⁷ *Diyarbakır Gazetesi*, "Valimiz İle Mülakat" 6 Temmuz 1931.

ve layemut bir mevki işgal edecektir. Çünkü bu inkılap eski saltanat ve istibdat devirlerinin seviyesi yüzünden cahil, gözü hayatın bütün yeniliklerine karşı kapalı kalan halkımızı ilmin, bilginin, fen ve terakkinin ilk fakat en büyük mukaddes kapısı olan okuryazarlığa kavuşturdu ve kavuşturuyor. Bu gayenin tahakkuku yani bütün Türk vatandaşlarımızın okuryazar olması maksadıyla Hükümetimiz her sene külli masraflara tahammül ederek vatanımızın her tarafında, en ücra köşelerinde bile müteaddit (Millet Mektepleri) açılyordu. Haber aldığımız göre bu sene dahi, daha geniş kadrolarla Millet Mekteplerinin açılmasına teşebbüs edilmiştir. Bittabi bu meyanda Diyarbakır'da dahi açılacaktır.”

Yukarıda belirtildiği üzere Millet Mekteplerinin 1929 tarihinde Diyarbakır'da açılmasının ardından bu okulların açılış tarihleri ve açıldığı yerler ile ilgili *Diyarbakır Gazetesi*'nin ulaşılan nadir sayılarında yapılan taramalarda fazla bilgiye ulaşılamamıştır. Gazetede sonraki yıllarda mekteplerin eğitim öğretim faaliyetleri ile ilgili gelişmeleri halka aktarmıştır. Bu haberlerden birisi gece verilen derslerle ilgili olan 13 Kasım 1930 tarihli haberdır. Diyarbakır Milli Eğitim Müdürlüğü'nün, açılacak gece dershaneleri ile ilgili yayınladığı “*Merkez Maarif Müdüriyetinden*” başlıklı haber şu şekildeydi:⁶⁸

“Millet Mektepleri talimatnamesine tevfikan Merkezde mevcut Gazi, İsmet Paşa, Cumhuriyet ve kız yatılı mekteplerinde hanım ve erkeklere mahsus olmak üzere 1 Kasım 1930 tarihinden itibaren gece dershaneleri açılacaktır. Muhterem halkımızdan okuyup yazmak bilmeyen ve elinde millet mektebi şahadetnamesi olmayanların buldukları mahalleye yakın olan mektebe devam etmeleri ilan olunur.”

Millet Mektepleri Faaliyeti İstatistiği verilerine göre; Diyarbakır'da ilk etapta 44 Millet Mektebi açılmış, 27 öğretmen görev almış⁶⁹ ve basın yoluyla halkın katılımını arttırmak için çaba sarf edilmiştir. 11 Kasım 1930 tarihli *Diyarbakır Gazetesi*'nde konu ile ilgili yazı şu şekilde çıkmıştır:⁷⁰

“Aziz Vatandaş, Büyük ve dahi rehber Gazi'nin kurduğu Cumhuriyet, nasıl ki seni medeni haklara kavuşturdu, sana her hür insanın sahip olduğu yüksek ve şerefli mevki verdiyse bu gün de seni her medeni insan gibi ilim ve bilgi kuvvetiyle de teçhiz edecektir. Çünkü bilgisiz, tahsilsiz bir insan, meyvesiz bir ağaç gibidir. Hâlbuki sen o kadar kavi, o kadar velut bir dimağ ve ruha

⁶⁸ **Diyarbakır Gazetesi**, “Merkez Maarif Müdüriyetinden”, 13 Kasım 1930.

⁶⁹ **Maarif, Millet Mektepleri Faaliyeti İstatistiği 1928-1935**, Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü, Hüsnütabiat Matbaası, İstanbul, 1935, s.26. (Bundan sonra bu kaynak ‘Maarif, Millet Mektepleri Faaliyeti İstatistiği’ şeklinde kısaltılmış olarak verilecektir.)

⁷⁰ **Diyarbakır Gazetesi**, “Durma Koş” 11 Kasım 1930.

maliksin ki küçük bir tahsil devresi bile seni feyyaz bir kudret haline sokar! Bu yüksek hassasiyet ve kıymete malik olan sen! Sakın hiç durma oku! Devletin senin için büyük fedakarlıklarla açtığı (Millet Mektepleri)ne koş!.. Orada göreceğin dört aylık tahsil hiç şüphe yoktur ki mazinin meşum mirası olan cehaleti, senden tamamıyla alacak ve dimağında parlatacağı bilgi nur ile seni tam medeni bir insan, şuurlu ve feyyaz bir kudret haline sokacaktır. Tereddüt etmeden durma koş!.. bu irfan kapıları senin için açılan samimi bir kucaktır.. Hiç durma! koş...”

Daha sonra 25 Eylül 1930 tarihli *Diyarbakır Gazetesi*'nin belirttiği gibi daha geniş kadrolarla Millet Mektepleri açılmasına çalışmalarını sürdürmüştür.⁷¹ 1929- 1935 yılları arasında Diyarbakır şehir merkezinde ve köylerde açılan Millet Mekteplerinin A ve B dersane adedi şu şekildedir:⁷²

İl, İlçe ve Köyler	Yıllar	Dershane Adedi							
		A				B			
		E	K	M	T	E	K	M	T
İl ve İlçeler	1928-1929	29	8	-	37	12	2	-	14
	1929-1930	19	3	-	22	9	5	-	14
	1930-1931	17	1	-	18	-	-	-	-
	1931-1932	11	2	-	13	3	-	-	3
	1932-1933	7	1	-	8	2	-	-	2
	1933-1934	8	-	-	8	1	-	-	1
	1934-1935	5	-	-	5	-	-	-	-
Köyler	1928-1929	6	1	-	7	-	-	-	-
	1929-1930	6	1	-	7	-	-	-	-
	1930-1931	6	-	-	6	-	-	-	-
	1931-1932	7	-	-	7	-	-	-	-
	1932-1933	1	-	-	1	-	-	-	-
	1933-1934	-	-	-	-	-	-	-	-
	1934-1935	-	-	-	-	1	-	-	1
Toplam	1928-1929	35	9	-	44	12	2	-	14
	1929-1930	25	4	-	29	9	5	-	14
	1930-1931	23	1	-	24	-	-	-	-
	1931-1932	18	2	-	20	3	-	-	3
	1932-1933	8	1	-	9	2	-	-	2
	1933-1934	8	-	-	8	1	-	-	1
	1934-1935	5	-	-	5	1	-	-	1

E: Erkek K: Kadın M: Karma T: Toplam

Millet Mektepleri Faaliyeti İstatistiğindeki verilere göre 1928 ile 1935 yılları arasında Diyarbakır'da açılan A dersanelerinin toplam sayısı 139

⁷¹ *Diyarbakır Gazetesi*, “Valimiz İle Mülakat” 6 Temmuz 1931.

⁷² *Maarif, Millet Mektepleri Faaliyeti İstatistiği*, s.26.

olup, bunların 111'i şehirde, 28'i köylerde bulunmaktadır. Bu bilgiler ışığında Diyarbakır'da okuma yazma bilmeyenlerin ders aldıkları A dershanelerinde şehir merkezinin köylerine göre büyük bir farkla önde olduğu görülmektedir. Açılan B dershanelerinin toplam sayısı ise 35 olup, bunların 34'ü şehirde, 1'i köylerde bulunmaktadır. A dershanelerinde Diyarbakır şehir ve köy makası B dershanelerinde açılmaktadır.

1929- 1935 yılları arasında Diyarbakır şehir merkezinde ve köylerde açılan Millet Mekteplerinde çalışan kadın ve erkek öğretmen sayısı şu şekildedir:⁷³

İl, İlçe ve Köyler	Seneler	Öğretmen Sayısı		
		E	K	T
İl ve İlçeler	1928-1929	14	7	21
	1929-1930	14	7	21
	1930-1931	17	1	18
	1931-1932	14	2	16
	1932-1933	9	1	10
	1933-1934	9	-	9
	1934-1935	5	-	5
Köyler	1928-1929	6	-	6
	1929-1930	6	-	6
	1930-1931	6	-	6
	1931-1932	7	-	7
	1932-1933	1	-	1
	1933-1934	-	-	-
	1934-1935	1	-	1
Toplam	1928-1929	20	7	27
	1929-1930	20	7	27
	1930-1931	23	1	24
	1931-1932	21	2	23
	1932-1933	10	1	11
	1933-1934	9	-	9
	1934-1935	6	-	6

1929- 1935 yılları arasında Diyarbakır şehir merkezinde ve köylerde açılan Millet Mekteplerinde çalışan kadın ve erkek öğretmen sayısının verildiği yukarıdaki tabloda dikkat çeken husus, açılan dershane sayısının yıllar ilerledikçe genel olarak düşüş göstermesidir. Dershane sayısındaki bu

⁷³ Maarif, Millet Mektepleri Faaliyeti İstatistiği, s.26.

düşüşe bağlı olarak Millet Mekteplerinde çalışan öğretmen ve devam eden öğrenci sayısında da düşüş görülmektedir.

1929- 1935 yılları arasında Diyarbakır şehir merkezinde ve köylerde açılan Millet Mekteplerine devam eden kadın ve erkek öğrenci sayısı şu şekildedir:⁷⁴

İl, İlçe ve Köyler	Yıllar	Müdavim Adedi					
		A			B		
		E	K	T	E	K	T
İl ve İlçeler	1928-1929	817	42	859	375	88	463
	1929-1930	449	53	502	261	185	446
	1930-1931	574	36	610	-	-	-
	1931-1932	439	68	507	117	-	117
	1932-1933	265	23	290	64	-	64
	1933-1934	272	-	272	48	-	48
	1934-1935	184	-	184	-	-	-
Köyler	1928-1929	315	21	336	-	-	-
	1929-1930	208	18	226	-	-	-
	1930-1931	199	-	199	-	-	-
	1931-1932	226	-	226	-	-	-
	1932-1933	32	-	32	-	-	-
	1933-1934	-	-	-	-	-	-
	1934-1935	-	-	-	23	-	23
Toplam	1928-1929	1168	423	1591	375	88	463
	1929-1930	657	71	728	261	185	446
	1930-1931	773	36	809	-	-	-
	1931-1932	665	68	733	117	-	117
	1932-1933	297	25	322	64	-	64
	1933-1934	272	-	272	48	-	48
	1934-1935	184	-	184	23	-	23

Yukarıdaki tabloda verilen bilgiler A ve B dershanelerine devam eden öğrencilerden sınav sonucu başarılı olanların, Millet Mekteplerine devam etmeyen fakat dışarıdan özel ders almak suretiyle sınavlara girip başarılı olanların ve bu iki gurubun toplam sayılarını içermektedir. Grafikte A dershanesine devam eden öğrenci sayısı 4639, B dershanesine devam edenlerin sayısı ise 1161'dir. A ve B dershanelerine devam eden öğrenci sayısı toplamda 4800'dür. Okur-yazarlık oranı da cinsiyete göre farklılık

⁷⁴ Maarif, Millet Mektepleri Faaliyeti İstatistiği, s.26.

göstermekte olup A dershanesine devam eden erkeklerin sayısı 4016 iken kadınların sayısı 623, B dershanesine devam eden erkeklerin sayısı 888 iken kadınların sayısı 273'dür. Tabloda görüldüğü üzere 1929-1935 eğitim-öğretim döneminde mekteplere devam eden öğrencilerin sayısında azalma görülmektedir. Diyarbakır ili, ilçe ve köylerinde açılan Millet Mekteplerine olan ilgide azalma sadece Diyarbakır'da değil Türkiye'nin tüm genelindeki Millet Mekteplerinde görülmektedir.⁷⁵

Mekteplere ilgiyi arttırmak için çocuklu kadınlara özel kolaylıklar sağlanmıştır. Karara göre; çocukları süttten kesilmemiş ve devam zorunluluğu olan kadınların okula devamı bir sonraki devreye bırakılmış, çocukları iki yaşından büyük annelere ise açılmış olan özel dersanelerde aldıkları dersler esnasında çocuklarına hademelerin bakması kararlaştırılmıştır.⁷⁶ Devletin verdiği bu destek ile birlikte mekteplere özellikle de Batıda büyük şehirlerde kadınlar büyük ilgi göstermektedir. Ancak Diyarbakır'da kadınlar bu olanaktan batıdaki şehirlerde olduğu kadar faydalanamamış ya da geleneksel yapı buna engel olmuştur.⁷⁷

1929- 1935 yılları arası Diyarbakır Vilayetinde Millet Mekteplerine ayrılan bütçe:⁷⁸

Yıllar	Maaş ve Ücret (Lira)	Diğer Masraflar (Lira)	Toplam (Lira)
1928-1929	-	277	277
1929-1930	1400	600	2000
1930-1931	1800	700	2500
1931-1932	1640	860	2500
1932-1933	540	400	940
1933-1934	600	250	850
1934-1935	-	-	-

⁷⁵ Maarif, Millet Mektepleri Faaliyeti İstatistiği, s.26.

⁷⁶ Yüceer, a.g.m., s.27.

⁷⁷ Örneğin İstanbul'da; 1928-1929 döneminde 2204 dersane açıldı. 2204öğretmen görev aldı. 44.650 erkek, 68.370 kadın olmak üzere toplam 113.020 kişi dersanelere devam etti. 40.141 erkek, 52.495 kadın olmak üzere 92.636 kişi mezun olmayı başardı. Bursa'da ise; Bursa'da A ve B olmak üzere toplam, 4755 dersane açıldı. Bunun2349'u kadın idi. Bu dersanelerde 2322 öğretmen görev aldı. Dersanelere 112.305 erkek, 115.337 kadın devam etti. 55.460 erkek, 48.882 kadın olmak üzere 104.342 kişi diploma almayı başardı. Bkz. Maarif, Millet Mektepleri Faaliyeti İstatistiği, s.26.

⁷⁸ Maarif, Millet Mektepleri Faaliyeti İstatistiği, s. 74.

Millet Mekteplerinde çalışan memurlara özel bütçe ayrılmış ayrıca kendi harcamaları dışında, belirli işler için de bütçeden belli miktar pay ayrılmıştır.⁷⁹ Millet Mektepleri Faaliyeti İstatistiğinde yer alan Diyarbakır 1929-1935 eğitim senesine ait bütçe bilgilerinin yer aldığı tabloda özellikle 1934-1935 eğitim-öğretim döneminde Diyarbakır'a maaş ve ücret ödemeleri için hiç para ayrılmamış olduğu görülmektedir. Yukarıda işaret edilen Millet Mekteplerinde çalışan kadın ve erkek öğretmen sayısını gösteren tabloya bakıldığında, aynı eğitim-öğretim döneminde Diyarbakır şehir merkezinde ve köylerde sadece 6 öğretmenin görev yaptığı fakat Millet Mekteplerinde yaptıkları görevlerine karşılık olarak bütçeden ödeme için pay ayrılmadığı da görülmektedir.

Mekteplerin açıldığı tarihlerde tüm dünyayı olduğu gibi Türkiye'yi de etkileyen dünya ekonomik krizinin (Büyük Buhranın) ardından sonraki yıllarda süren ekonomik krizin etkisi bunun en önemli sebeplerinin başında gelmektedir. Krizi bir yana koyduğumuzda, Millet Mektepleri için gerekli ödeneğin devlet bütçesine konulamayıp masrafların İl Özel İdarelerince karşılanması, yerel yöneticilerin konuya yeterli duyarlılıkta yaklaşmaması öğretmen sayısındaki yetersizlik istenen düzeyde başarıyı engellemiştir.⁸⁰ Latin harflerine geçilmesinin ardından başlatılan eğitim-öğretim seferberliği sayesinde okuma yazmayı öğrenenlerin artması ile ilk yıllardaki teşvik, heyecanın ve ilginin azalması, hedef kitlenin azalmasının önemli sebeplerinden bir diğeridir. Millet Mekteplerine devam edenlere talimatname gereği bir sınava tabii tutuluyor; ardından şahadetname verilerek bu kişiler mezun ediliyordu. *Diyarbakır Gazetesi*, Millet Mekteplerinde yapılan sınavlar ve şahadetnameler ile ilgili "*Millet Mekteplerinde İmtihan Faaliyetleri Başlıyor*" başlıklı haberi 6 Mart 1929 tarihinde okuyucularına şu şekilde vermektedir:⁸¹

"İki ay evvel açılan millet mektepleri çok hararetli bir surette tedrisata devam etmektedir. Günden güne gerek erkek gerek kadın müdavimlerinin adedi fazlaşan bu mekteplerde feragat kâr ve fedakâr muallimlerimiz çok derin bir vazife aşkıyla çalışarak yüzlerce vatandaşı irfana ve hayatı hakikiyenin nurlu yoluna kavuşturdular. Bu kere haber aldığımızı göre bu mekteplerde imtihan hazırlığına başlanılmıştır. Yapılacak olan imtihan neticesinde ispatı ehliyet edenlere şahadetname verilecektir. Henüz iyice okuyup yazma bilmeyenler iki ay daha mektebe devam edeceklerdir."

⁷⁹ BCA 30-18-1-2/21. 46.19. (01.07.1931)

⁸⁰ Atas, a.g.t., s.131.

⁸¹ *Diyarbakır Gazetesi*, "Millet Mekteplerinde İmtihan Faaliyetleri Başlıyor" 6 Mart 1929.

Diyarbakır Gazetesi, haberlerinde mekteplerden mezun olan kadınlarla ilgili bilgilere de yer vermiştir. 27 Şubat 1930 tarihli “*Millet Mektebinden Kaç Hanım Mezun Oldu*” başlıklı haberinde şu bilgiler verilmektedir:⁸²

“Hanımlarımız için Ziya Gökalp Mektebinde açılan Millet Mekteplerinde geçen gün umumi imtihan yapılmıştır. İmtihan neticesinde yüz yirmi hanımdan ibaret bulunan kursun bütün müdavimleri muvaffak olarak ehliyetname almışlardır. Dört ay zarfında hanımlarımıza mükemmel bir surette okuyup yazma öğreten kursun kıymetli muallimi Fahriye Selçuk, Faika Kerim hanımları bu muvaffakiyetten dolayı takdir ve tebrik ederiz.”

Yukarıdaki verilerin ışığında hem dersane, öğretmen ve öğrenci adedinde hem de Millet Mektepleri için ayrılan bütçede yıllar içerisinde azalma görülmektedir. Bölgede Millet Mektepleri, Türk Ocağı, Halkevleri, Halkodalarının yanı sıra; başta il ve ilçe merkezleri olmak üzere okullaşmaya önem verilmiş, köylere varıncaya kadar okul sayısında artış olmuştur. 6 Temmuz 1931 tarihli *Diyarbakır Gazetesi*, “*Valimiz İle Mülakat*” başlığı ile Diyarbakır Valisi Hasan Faiz Bey’in verdiği bilgi ile Diyarbakır il, ilçe köy ve nahiyelerde bulunan ilkokul sayısının 23 olduğu haberine yer vermektedir.⁸³ Mektepler, kuruluş aşamasında istenen hedefe hem Türkiye genelinde hem de Diyarbakır’da ulaşmamış olsa da harf inkılabının halka öğretilmesi açısından Türkiye’ye bir ağ şeklinde yayılması ve geniş şekilde halka ulaşması açısından büyük bir atılım olmuştur. 1928 ile 1935 yılları arasında yurt çapında Millet Mekteplerinin tüm A dersliklerinden 1.086.159, tüm B dersliklerinden 268.096 kişi başarı göstererek belge almışlardır. Bütün bu çalışmaların bir sonucu olarak 1927 yılında Türkiye’de okuryazar oranı % 10,5 iken, 7 dönem boyunca yapılan yoğun çalışmalar sonucu 1935 yılında bu oran % 20,4’e yükselmiştir.⁸⁴

Sonuç

Millî Mücadele’nin zafer ile sonuçlanmasının ardından 29 Ekim 1923 tarihinde yeni devletin rejimi resmîyet kazanmış ve Türkiye Cumhuriyeti Devleti kurulmuştur. Çok milletli bir imparatorluktan tek millete dayanan bir devlet kuran başta Mustafa Kemal Atatürk olmak üzere Türkiye Cumhuriyeti’nin kurucuları Türk toplumunun siyasi, sosyal, hukuki ve

⁸² *Diyarbakır Gazetesi*, “Millet Mektebinden Kaç Hanım Mezun Oldu” 27 Şubat 1930.

⁸³ *Diyarbakır Gazetesi*, “Millet Mektepleri Vatanın Her Tarafında Açılacak” 25 Eylül 1930, (Ek-3).

⁸⁴ Ayvaz Morkoç, Türk Harf İnkılabı İle Millet Mektepleri Ve İzmir’deki Uygulamalar, *Turkish Studies*, Volume 6/1 Winter, 2011, s.1549.

ekonomik yapısını değiştirecek inkılâp hareketleri içerisine girmiş, yapılan bu inkılâp hareketleri içerisine dil ve kültür alanı da dâhil edilmiştir. Bu kapsamda 1 Kasım 1928 tarihinde Latin Harflerine geçilmiş ve Harf inkılâbının tüm yurttta yayılması amacıyla Millet Mektepleri açılmıştır. Mekteplerin yapısını oluşturan 1928-1929 tarihlerinde iki tane yönetmelik düzenlenerek şehirlerden, köylere ülkenin dört bir köşesinde eğitime başlamıştır. Yurt genelinde olduğu gibi Diyarbakır'da da Harf inkılâbının gerçekleştirilmesinde ilk uygulama 1929 yılı başından itibaren il merkezi, ilçe ve köylerde bir planlama dâhilinde yapılmış, Millet Mektepleri törenlerle açılmış ve eğitim öğretime başlanmıştır.

1929'da açılan dershanelere ilk yıllar yoğun bir ilgi olmuş 1932'den itibaren bu ilgi tüm yurttta olduğu gibi Diyarbakır'da da azalmıştır. Kurtuluş Savaşı'nın zor koşullarından yeni çıkmış, ardından hızlıca inkılâp hareketleri içerisine girmiş olan yeni Cumhuriyet, tüm dünyayı olduğu gibi aynı zamanda kendisinin de etkilendiği 1929 yılı ekonomik krizinin olumsuz şartlarından etkilenmiş, bu şartlardan mekteplerde nasibini almıştır. Bütün bu olumsuzluklara rağmen Diyarbakır'da Latin harflerinin okunup yazması için açılan Millet mektepleri seferberliğinde başarılı olmuştur. Bu bağlamda bölgesel sorunların da etkisinde bulunan Diyarbakır ili, yeni harflerin öğrenilmesi ile onun doğal uzantısı niteliğindeki Millet Mekteplerini elinden geldiğince katılmıştır.

KAYNAKÇA

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı

Cumhuriyet Arşivi (BCA)

BCA, 30-18-1-2/21. 46.19. (01.07.1931).

BCA, 30-18-1-2/80.99.17, (10.12.1937).

BCA, 30. 18. 1.2/1.11.11 (26.12.1928).

BCA, 490-1-0-0/1.3.12 (28.10.1929).

BCA, 30-18-1-2/5.48.16 (22.9.1929).

BCA, 03-18- 1-2/1.11.28(1).

BCA, 51-0-0-0/2.14.18. (18.9.1928).

Resmi Yayınlar

TBMM Zabıt Ceridesi

Resmi Gazete

Kitaplar

Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2006.

Atatürk'ün Tamim Telgraf ve Beyannameleri, C.IV, Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Atatürk Araştırma Merkezi Yayını, Ankara, 1991.

Atay, Falih Rıfki, **Çankaya**, Bateş Yayınları, İstanbul, 1984.

Berkes, Niyazi, **Türkiye'de Çağdaşlaşma**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2005.

Demirtaş, Bahattin, "Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerinde Eğitim ve Öğretim (1923-1938)." **Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, 11 (41), Ankara, 2008.

Ergin, Osman, **Maarif Tarihi**, C.5, Osman Bey Matbaası, İstanbul, 1997.

Goloğlu, Mahmut, **Devrimler ve Tepkiler**, Başnur Matbaa, Ankara, 1972.

Korkmaz, Zeynep, **Atatürk ve Türk Dili; Belgeler**, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 1992.

Maarif, Millet Mektepleri Faaliyeti İstatistiği 1928-1935, Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü, Hüsnütabiat Matbaası, İstanbul, 1935.

Millet Mektepleri Talimatnamesi, Maarif Vekilliği, Maarif Matbaası, İstanbul, 1940.

Şimşir, Bilal, **Türk Yazı Devrimi**, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2008.

Umumi Nüfus Tahriri 28 Teşrinievvel 1927, Türkiye Cumhuriyeti Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü, Hüsnütabiyat Matbaası, Ankara, 1929.

Ülkütaşır, Mehmet Şakir, **Atatürk ve Harf Devrimi**, Ankara Üniversitesi Yayınları, Ankara, 1971.

Zürcher, E.Jan, **Modern Türkiye'nin Tarihi**, İletişim Yayınları, İstanbul, 1993.

Makaleler

Albayrak, Mustafa, Millet Mekteplerinin Yapısı ve Çalışmaları (1928 – 1935), **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, Cilt: X / Temmuz, 1994.

- Çağlayan, Ercan, Cumhuriyet Döneminde Diyarbakır'da Eğitim (1923-1950), **Tarih Okulu Dergisi (TOD) Journal of History School (JOHS)**, Eylül 2014 September, Y. 7, S. XIX, 2014.
- Giritli, İsmet, "Harf İnkılâbı ve Atatürk", **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, Sayı 13, Cilt V, Kasım, Ankara, 1988.
- Işık, Yasemin, "Mustafa Kemal Atatürk'ün Eğitimci Kişiliği ve "Başöğretmen" Unvanı", **Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi**, C. 7, 2020.
- Kılıç, Fahri, Yeni Türk Alfabesinin Yaygın Eğitim Yoluyla Öğretilmesi, **Ankara Üniversitesi, Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, Sayı, 61, 2017.
- Kılınç, Mustafa, Millet Mekteplerinin 1929 Yılı Eğitim Öğretim Faaliyetlerinin Cumhuriyet Gazetesine Göre Basına Yansımaları, **International Journal of Social Science Research**, 7 (1), 2017.
- Morkoç, Ayvaz, Türk Harf İnkılâbı İle Millet Mektepleri Ve İzmir'deki Uygulamalar, **Turkish Studies**, Volume 6/1 Winter, 2011.
- Öğüt, Tahir – Çadırcı, Çiğdem, "Cumhuriyet Dönemine Geçiş Sürecinde Diyarbakır'da İktisadi- Mali ve Sosyal Yapı", **Akademik Bakış**, C. 7, S. 13, 2013.
- Şahin, Mustafa, "Bir Halk Eğitim Çalışması Örneği Olarak Millet Mektepleri", **Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmalar Dergisi**, C.1, S.2, 1992.
- Şimşek, Derya Çini, "Latin Harfleri İle Yayınlanan İlk Gazete; 'Türkçe Gazete', Sosyal, Beşeri ve İdari Bilimler 'de Akademik Araştırmalar I, **Gece Kitaplığı**, Ankara, 2018.
- Yüceer, Saime, Türkiye'nin Aydınlanma Sürecinde Bir Kültür Devrimi Millet Mektepleri, **Atatürkçü Bakış**, C. I, Sayı: 1, 2002.

Sürelî Yayınlar

Diyarbakır Gazetesi
Hâkimiyeti Milliye

Tezler

- Ataş, Ufuk, **Millet Mektepleri (1928-1935)**, Anadolu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Eskişehir, 2003.
- Demirtaş, Ayşe, **İslam Fethine Kadar Diyarbakır**, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Elazığ, 2007.

Fida, Veysi, **Cumhuriyet Dönemi'nde Diyarbakır'da Eğitim (1923-1950)**, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Elazığ, 2016.

Sezer, Ayten, **Atatürk Dönemi Milli Eğitim Politikası (1923-1938)**, H.Ü. Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara, 1985.

Yıldız, Hatip, **Diyarbakır Vilayetinde Eğitim, (1870-1920)**, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Ortaöğretim Sosyal Alanlar Eğitimi Anabilim Dalı, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Erzurum, 2007.

Ansiklopediler

Tekeli, İlhan, "Osmanlı İmparatorluğundan Günümüze Eğitim Kurumlarının Gelişimi", **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi (CDTA)**, Cilt:3, İletişim Yayınları, İstanbul, 1985.

EKLER

صافی
1048

تأسیس تاریخی : 7 آغسری اول 1336

سزلك آبور شراطی آقره ایچون : 750 غروش ولایتیر • : 900 غروش	24 آغسری نانی 1928 جمعه ایسنی	اداری ونمیری معاموت ایچونه ماش وکاک جلیله مدونات مدیریتنه سراجت اولتور
--	----------------------------------	--

قرار نامه

قرار نامه نومروسی : 7284

ملت مکتبی تشکیلاتنه دائر تنظیم وشورای دوت هیئت عمومیه سنجه تدقیق و تعدیل اولتوب شورای مشارالها ریاستنک 8 - 11 - 1928 و 9111 نومرولو تذکره سیله تودیج ایدیلن مربوط تعلیماتنامه نك مرعیتیه وضی اجرا وکیللری هیئتک 11 - 11 - 1928 تاریخلی احتیاعنده تصویب وقبول اولوتمشدر .
11 - 11 - 1928

رئیس جمهور
عاری مصطفی کمال

معارف وکیلی مالیه وکیلی خارجیه وکیلی داخلیه وکیلی مدامه ملیه وکیلی عتاپه وکیلی ماش وکیلی
مصطفی نجفی سراج اوغلی شکرلی دو قونونویق شدی شکرلی قلیا مصطفی عدالخانق محمود اسعد عصمت
صحه و معاموت اجنابه وکیلی اقتصاد وکیلی نامه وکیلی
دوة وزیریق مصطفی رحمی رحب

ملت مکتبی تشکیلاتی تعلیماتنامه سی

(غایه)

ماده 1 — تورکیه بویوک ملت مجلسی طرفندن ترک دیلینک فردی و عمومی، خصوصی و رسمی بالجمله محرر نده تورک حرقلریله تئیتی قانوناً قبول ایدلش اولمسندن بوقه بونه مستنداً تطبیقاً و ضوح و وجهه اراده سی ایچون یعنی تورک حرقلرینک قیسه بر زمانده و قولای صورتده هر فرده او قویوب بازا بیلیمک امکاتی بخش ایدن ماهیتدن تورک ملتی اعظمی صورتده استفاده ایتدیرمک و بویوک خلق کتله لرنی سرعتله اوقور بازار بر حاله کتیرمک مقصدیه ملت مکتبی تشکیلاتی با بیلمشدر .

Ek-1. Millet Mektepleri Talimatnamesi
(Resmi Gazete, 24 Kasım 1928, No: 1048)

Ek-2. 8 Teşrin-i Evvel (Ekim) 1928 (Diyarbakir Gazetesi)

Diyarbakır

Millet mektepleri

Vatanın her tarafında açılacak

Yeni Türk harfleri inkılabının sonuna, Türkiye'de okur yazar adedinin yüzde yetmiş ve seksen dereceye kadar yükseldiğini memnuniyetle görüyoruz .

Medenî hayatın bütün feyzli gaye ve sistemleri dahilinde yükselmemizi hür ve tam manasile medenî bir millet olarak yaşamamızı temin eden Büyük Gazinin mukaddes inkılabında bu harf inkılabımızda hiç şüphe yok, ki çok büyük ve layemut bir mevki işgal edecektir .

Çünkü : Bu inkılâp : eski saltanat ve istipdat devirlerinin seyyiesi yüzünden cahil , gözû hayatın bütün yeniliklerine karşı kapalı kalan halkımızı, ilmin, bilginin fen veterakkinin ilk, fakat

en büyük , mukaddes kapısı olan okur yazarlığa kavuşturdu ve kavuşturuyor. Bu gayenin tahakkuku, yani bütün Türk vatandaşlarımızın okur yazar olması maksadile Hükümetimiz her sene külli masrflara tahammül ederek vatanımızın her tarafında en ücre köşelerinde bile müteaddit (Millet Mektepleri) açılıyordu . Haber aldığımız göre busene dahi, daha geniş kadrolarla Millet Mekteplerinin açılmasına teşebbüs edilmiştir. Bittabi bu meyanda Diyarbakır de dahi açılacaktır . Gittikçe ilmin irfanın kıymetini, cehlin mazarratını idrâk eden halkımız ; bilâ tereddüt bu Mekteplere koşup dört ay gibi çok kısa bir zaman zarfında okur yazar olmayı asla ihmal etmeyeceklerine kaniiz .

Ek-3. 25 Eylül 1930 (Diyarbakır Gazetesi)